BADIIY DISKURSDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING SEMANTIK-PRAGMATIK VA LINGVOMADANIY REPREZENTATSIYASI (O‘ZBEK, ISPAN VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA)

Kamoliddinova Saodat Fikrat qizi
O‘zDJTU o‘qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.22160486

Annotatsiya

Mazkur maqolada badiiy diskursda frazeologik birliklarning semantik-pragmatik va lingvomadaniy xususiyatlari o‘zbek, ispan va ingliz tillari materiallari asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Frazeologik birliklar tilning nominativ vositasi sifatida emas, balki muayyan xalqning tarixiy tajribasi, milliy mentaliteti, qadriyatlari, hissiy munosabati va kommunikativ strategiyalarini aks ettiruvchi lingvomadaniy birlik sifatida tadqiq etiladi. Tadqiqotda frazeologizmlarning denotativ va konnotativ ma’nolari, ekspressiv-emotsional bo‘yoqdorligi, nutqiy vazifalari hamda badiiy matndagi pragmatik yuklamasi aniqlanadi. O‘zbek, ispan va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning umumiy universal semantik komponentlari bilan bir qatorda, milliy-madaniy jihatdan farqlanuvchi obrazlar va konseptual modellar ham ko‘rsatib beriladi. Tahlil natijasida frazeologik birliklarning badiiy diskursda personaj xarakterini ochish, muallif munosabatini ifodalash, emotsional fon yaratish, milliy koloritni shakllantirish va kommunikativ ta’sirni kuchaytirish kabi vazifalarni bajarishi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: frazeologik birlik, badiiy diskurs, semantika, pragmatika, lingvomadaniyat, milliy-madaniy komponent, konnotatsiya, obrazlilik, ekspressivlik, o‘zbek tili, ispan tili, ingliz tili.

Badiiy diskursda frazeologik birliklarning funksional imkoniyatlari yanada kengayadi. Yozuvchi yoki qahramon tomonidan tanlangan frazeologizm nafaqat ma’lum bir tushunchani ifodalaydi, balki muayyan baholash, emotsiya, munosabat va kommunikativ maqsadni ham yuzaga chiqaradi. Demak, frazeologizmning badiiy matndagi mazmunini faqat uning lug‘aviy izohi bilan chegaralash yetarli emas.

Frazeologik birlikning badiiy diskursdagi umumiy mazmunini quyidagi model orqali ifodalash mumkin:

Frazeologik birlikning badiiy diskursdagi semantik-pragmatik modeli

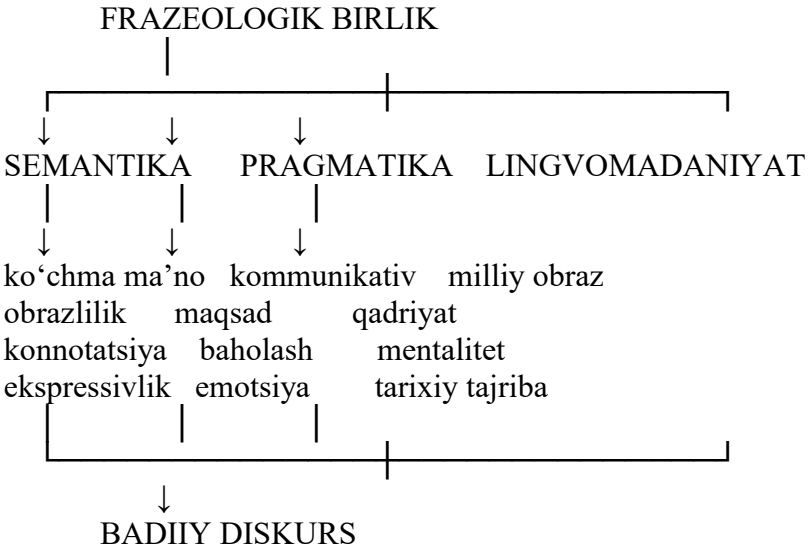

↓
ESTETIK VA KOMMUNIKATIV
TA’SIR

Ushbu model frazeologik birlikning badiiy matndagi funksiyasi uch asosiy sath - semantik, pragmatik va lingvomadaniy omillarning o‘zaro munosabati asosida shakllanishini ko‘rsatadi.

Frazeologik birliklarning asosiy semantik belgisi ularning tarkibiy komponentlari ma’nolarining oddiy yig‘indisiga teng bo‘lmagan yaxlit ma’no hosil qilishidir. Masalan, o‘zbek tilidagi “og‘zi qulog‘ida” birikmasi insonning anatomik holatini emas, balki “nihoyatda xursand” holatini bildiradi. Ispan tilidagi “estar en las nubes” (“bulutlarda bo‘lmoq”) esa kontekstga ko‘ra xayol surish yoki real voqelikdan uzilish holatini ifodalashi mumkin. Ingliz tilidagi “break the ice” esa so‘zma-so‘z “muzni sindirmoq” emas, balki noqulay yoki rasmiy vaziyatni yumshatib, muloqotni boshlash ma’nosini anglatadi.

Demak, uch tildagi frazeologizmlarda obraz , ko‘chma ma’no, kommunikativ funksiya munosabati kuzatiladi.

O‘zbek, ispan va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning semantik xususiyatlari

Til	**Frazeologik birlik**	**So‘zma-so‘z obraz**	**Frazeologik ma’no**	**Asosiy konnotatsiya**
O‘zbek	og‘zi qulog‘ida	og‘iz + quloq	juda xursand	ijobiy
O‘zbek	yuragi orqasiga tortdi	yurakning tortilishi	qo‘rqmoq, xavotirlanmoq	salbiy
Ispan	estar en las nubes	bulutlarda bo‘lmoq	xayol surmoq	neytral/ijobiy
Ispan	costar un ojo de la cara	ko‘zga qimmatga tushmoq	juda qimmat bo‘lmoq	kuchaytiruvchi
Ingliz	break the ice	muzni sindirmoq	muloqotni boshlash	ijobiy
Ingliz	spill the beans	loviyani to‘kmoq	sirni oshkor qilmoq	salbiy/neytral

Mazkur birliklarning semantik tuzilishida **obrazlilik** asosiy komponentlardan biridir. Frazeologizmning obrazli asosi uning nominativ ma’nosini kuchaytirib, badiiy matnda tasviriylikni ta’minlaydi.

Frazeologik birliklarning eng muhim xususiyatlaridan biri ularning milliy-madaniy axborot tashuvchisi ekanligidir. Har bir xalq muayyan hodisani o‘zining tarixiy tajribasi va madaniy tasavvurlari asosida obrazlashtiradi.

Shu sababli uch tildagi frazeologik birliklarni qiyoslashda quyidagi komponentlar muhim:

4. Universal va milliy-madaniy komponentlar

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, frazeologik birliklarda ikki turdagi semantik qatlam mavjud:

1. Universal komponent - insoniyatga xos umumiy tajriba asosida shakllangan obrazlar.

2. Milliy-madaniy komponent - muayyan xalqning tarixiy, geografik, ijtimoiy va madaniy tajribasi bilan bog‘liq obrazlar.

Tahlil natijasida quyidagi ilmiy xulosalarga kelish mumkin:

1. Frazeologik birliklarning semantik strukturasi nominativ ma’no bilan chegaralanmaydi; unda konnotativ, ekspressiv va baholovchi komponentlar ham mavjud.

2. Badiiy diskurs frazeologizmlarning pragmatik imkoniyatlarini faollashtiruvchi muhim kommunikativ muhit hisoblanadi.

3. Frazeologik birliklar personajning hissiy holati, xarakteri, ijtimoiy mavqei va dunyoqarashini ifodalashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

4. O‘zbek, ispan va ingliz tillarida insonning tana a’zolari, tabiat, harakat, hissiyot va ijtimoiy munosabatlarga asoslangan umumiy obrazlar mavjud.

5. Universal obrazlarning konkret frazeologik mazmuni milliy-madaniy tajriba ta’sirida turlicha shakllanadi.

6. Frazeologizmlarning lingvomadaniy reprezentatsiyasi xalqning qadriyatlari, tarixiy tajribasi, mentaliteti va dunyoni konseptualizatsiya qilish usulini aks ettiradi.

7. Uch tilning qiyosiy tahlili frazeologik birliklarni “semantika, pragmatika, lingvomadaniyat” uzviyligi asosida tadqiq etish samarali ekanligini ko‘rsatadi.

Frazeologik birliklar badiiy diskursning semantik, pragmatik va lingvomadaniy mazmunini shakllantirishda muhim lingvistik vosita hisoblanadi. Ularning semantik tuzilishida ko‘chma ma’no va obrazlilik ustuvor bo‘lsa, pragmatik sathda ekspressivlik, baholash, emotsional ta’sir va kommunikativ maqsad kabi xususiyatlar namoyon bo‘ladi. Lingvomadaniy jihatdan esa frazeologizmlar muayyan xalqning tarixiy tajribasi, qadriyatlari va milliy dunyoqarashini kodlovchi birliklar sifatida maydonga chiqadi.

O‘zbek, ispan va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili insonning universal tajribasi bilan milliy-madaniy tafakkur o‘rtasidagi murakkab munosabatni ochib beradi. Ayniqsa, tana a’zolari, hissiyot, tabiat, mehnat, ijtimoiy munosabat va hayot yo‘li kabi konseptual sohalarning uch tilda turlicha frazeologik obrazlar orqali ifodalanishi har bir tilning o‘ziga xos lingvomadaniy modelini yuzaga chiqaradi.

Shu nuqtayi nazardan, frazeologik birliklarni badiiy diskurs doirasida o‘rganish nafaqat frazeologiyaning, balki lingvomadaniyatshunoslik, kognitiv tilshunoslik, pragmalingvistika va diskurs tadqiqotlarining kesishgan nuqtasida amalga oshiriladigan kompleks tadqiqot sifatida baholanishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yhati

1. Corpas Pastor, G. *Manual de fraseología española*. - Madrid: Gredos, 1996. - 337p.
2. Rahmatullayev, Sh. *O‘zbek frazeologiyasining ba’zi masalalari*. - Toshkent: Fan,1966.
3. Fernando, C. *Idioms and Idiomaticity*. - Oxford: Oxford University Press, 1996.
4. Moon, R. *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. - Oxford: Clarendon Press, 1998.
5. Cowie, A. P. *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. - Oxford: Clarendon Press, 1998.
6. Dobrovol’skij, D., Piirainen, E. *Figurative Language: Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives*. - Amsterdam: Elsevier, 2005.